
МЕТОДИКА НАСТАВЕ: НАУКА, ТЕОРИЈА, ИСКУСТВО

Наука и методологија научног рада развијају се у складу са друштвеним условима епохе у којој појединац ствара, свако друштво има своје пројекте и погледе на прошлост и садашњост, има своју друштвену свест, којом утиче на ствараоце, нарочито у друштвеним и политичким наукама. Друштвени односи, и на основу њих уређене институције, утичу на методологију науке, нарочито на теоријске поставке и филозофију науке. Исти је случај и са наставом историје и методиком наставе. Настава је онаква какву желе и креирају владајуће идеолошке и политичке структуре на власти у датом времену; одговара друштвеној свести и интересима владајућих субјеката времена у којем се изводи. У науци, и у настави владајућа идеологија средствима ограничавања или мотивације (награђивања) у том смеру утиче преко појединаца – научника и наставника, као и посредовањем система руковођења и контроле наставе.

У историјској науци и настави историје користе се појмови *метод*, *методологија* и *методика*, који се међусобно прожимају, али имају и посебно значење. Појам „метод“ (грчки *метходос* – пут, тражење) најкраће речено значи *начин рада* у некој делатности, начин обављања неког посла, начин решавања задатка (пробле-

Здравко М. Делетић

Методика и методологија наставе историје

ма). Метод се може дефинисати и као „начин истраживања који се примењује у некој науци“ или „скуп разних поступака и процеса по моћу којих се долази до научних сазнања и истина“.

Да би могло да се говори о методу треба да постоји јасан задатак (проблем, циљ), начин решавања задатка и средства која помажу постизању циља. Место и време су технички услови рада – примене метода, при чему субјекти наставе одлучују о начину рада и примењују метод. О методу се говори у односу на појединачни час, циљеве и задатке које треба остварити на школском часу. Када је у питању настава, задатак часа, избор метода рада и наставних медија одређују наставно градиво (програм и извори знања) и циљеви који се његовом обрадом желе постићи.

Настава историје у себи садржи карактеристике историјске науке, тј. просторну и временску конкретизацију и рад са изворима, методика наставе историје, као помоћна дисциплина, обезбеђује теоријске – педагошке основе за реализацију историјских садржаја.

Методологија (грчки: *метхогос* – пут, начин, *лојос* – појам, знање, наука), или наука о методу научно истраживања, проучава и развија логичке оквире научног сазнања (општа методологија), истраживачка средства и поступке који се примењују у истраживањима и по моћу којих се долази до нових сазнања (методологија појединих наука). То је скуп позитивних истраживачких искустава и теоријских уопштавања добре праксе више генерација научника, резултат укупног развоја науке – систематизовање њеног истраживачког искуства, њене филозофије, теорије и технике.

Методика наставе у школи обавља функцију методологије у науци. Не би било погрешно да се назива методологија наставе, нарочито ако се има у виду да она истражује и теоријски осмишљава проблеме наставе историје. Традиционални педагози нису расположени за промену назива и концепта методике наставе, историчари нису заинтересовани за теоријска питања наставе. Методика наставе историје није историјска методологија примењена на наставу, иако методика при избору и обради историјских садржаја примењује неке основне методолошке принципе, пре свега, просторну конкретизацију – локализацију догађаја, временске одреднице – периодизацију (хронологију) појава и процеса и критику извора. Разлика између методике наставе историје и историјске методологије настаје због различите функције и задатака историје као науке и њене наставе.

Традиционална методика наставе бави се радом наставника, условима и начином извођења наставе, назив методика има практично значење – прича о методу извођења наставе (часа). Савремена дидактика помера тежиште наставе са поучавања на процес учења, у чему главну улогу има ученик. То тражи да методика од науке која говори о успешном „предавању“ знања треба да прерасте у науку о методама самосталног и креативног стицања знања – активног учења, што подразумева „учење учења“, али и знања о раду са изворима информација (знања). С обзиром на велико присуство медија – извора информација и техничких уређаја у настави, нарочито могућности примене информационо-комуникационе технологије, има много разлога да се ова дисциплина назове *технолоџија наставе*. Традиционални дидактичари мисле да термин технологија дефинише процес производње, али да се у настави „не производи“ и да овај назив није прикладан. Производи се и у настави – обучавање стручњака у некој области је облик производње. Зашто интелектуални рад не би био производња а исход – професор, мастер или доктор у некој области производ? Исход образовања потврђује се сертификатом – дипломом, која садржи изјаву о компетенцијама – квалитету производа (звање и просечна оцена). Звучи технички и глобалистички, али има смисла.

Историја као наука открива и објашњава прошлост, зато развија методологију научног истраживања – историјски метод и критику извора. Циљ историјске науке је откривање и вредновање историјских (научних) истина и формирање критичког, научно утемељеног историјског мишљења. Настава историје упознаје ученике са одабраним резултатима историјске науке (и других друштвених и хуманистичких наука), са циљем да их васпитава у духу друштвене свести и идеологије времена у којем се настава програмира и изводи. Науку интересује све што се некад десило (зашто и како се десило), у настави су заступљени догађаји, појаве, процеси, личности и достигнућа који су одабрани по њиховом историјском значају за човечанство, народ или државу и васпитним порукама које преносе (патриотске, хуманистичке, културне), њихово излагање прилагођено је потребама наставе.

Методика наставе као студијски програм (предмет) треба студенте да упозна са позитивним искуствима наставне праксе и ваљаним резултатима теоријског разматрања или истраживања бројних проблема наставе уопште и наставе неког предмета, која су вршена у доме-

Здравко М. Делетић

Методика и технологија наставе историје

ну педагошких дисциплина, психологије, социологије, али и наставе историје. Спој праксе (која иницира проблеме за истраживање), истраживања и теоријског промишљања ослоњеног на резултате више наука треба да понуди препоруке (норме) за успешан рад.

Радикалним друштвеним променама услови извођења наставе историје стварају нова искушења за наставнике. Методика наставе помаже наставницима да боље планирају, припремају и изводе наставу и друге облике рада са ученицима, да успешније организују, усмеравају и верификују рад и постигнућа ученика. Стални циљ је ићи укорак са потребама, што значи стално трагати за новим и бољим, усавршавати знања и праксу наставника. Нажалост, теорија - методика говори о раду у повољним условима извођења наставе. У пракси повољне услове има мањи број наставника у развијеним центрима и боље уређеним школама, велике су разлике у стручним и материјалним условима извођења наставе а програмски и нормативни (педагошки) захтеви су исти.

Избор историјских садржаја, њихово прилагођавање настави, извођење наставе и вредновање постигнућа, сложени су процеси. Са тим циљем, методика наставе решава питања посредовања између историјске науке и ученика и остваривања васпитних и образовних могућности примера из прошлости. Зато се може рећи да је методика научна дисциплина која „проучава циљеве, задатке, садржаје, облике, методе и организацију образовно-васпитног рада (наставе) у појединим наставним предметима или наставним областима у једном или више профила и ступњева школе.“¹ Методика обједињава разне елементе *технологије наставе*. Ако се методика посматра као начин рада наставника, онда је она део технологије наставе у ширем значењу.

У комплексу методика наставе разних школских предмета *Методика наставе историје* развила се као посебна научна дисциплина „из потребе трансформације историје као науке у историју као школски предмет.“² Тај процес подразумева разне аспекте програмирања, избора и прилагођавања историјских садржаја потребама наставе према узрасту ученика и врсти школе, непосредне наставне праксе и вредновања њених резултата.

1. Милутин Перовић, *Методика наставе историје* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1995), 8.

2. М. Перовић, н. д., 9.

Методика се бави садржајима, организацијом, методама и средствима (ресурсима – медијима) ефикасне наставе и успешног учења на одређеном узрасту ученика (у разреду). Циљ је успешно учење, васпитање самосталне и креативне личности ученика. У том смислу, методика као научна дисциплина проучава наставну праксу и уопштава теоријска знања о наставним питањима: о циљевима (задацима) наставе, садржајима наставе (градиву), наставним медијима и поступцима који омогућавају (или олакшавају) постизање циљева, о ефикасним поступцима (начину рада) наставника и ученика. Притом, методика уважава услове рада (материјалну основу и друштвене услове извођења наставе) и могућности субјеката наставе – наставника и ученика.

Нажалост, у методичкој литератури преовладавају питања поучавања и рада наставника, недовољно се говори о проблемима учења и рада ученика. То се може објаснити чињеницом да је циљ методике припрема наставника за успешан рад. Претпоставка је да ће то створити услове за успешан рад ученика, међутим, нема гаранције да ће наставник који је теоријски савладао формалну методiku у раду са ученицима показати креативност, да ће добро ученика ставити испред своје потребе да коректно „предаје“ историју и извршава програмске задатке. Наиме, многи наставници као своју дужност виде дисциплиновано извршавање програма и педагошких инструкција, дословно уважавање текста уџбеника и настојање да ученици увек буду „на линији“ програмираних циљева и садржаја, да науче текст уџбеника (то је „службена“ мера ваљаности наставе историје) и дисциплиновано одговарају на питања. Нужан услов – ефикасан и стручан рад наставника – није и довољан услов, не обезбеђује по аутоматизму успех ученика изван количине „знања“ које покажу приликом испитивања. За успех ученика, посматран као развитак стране, стваралачке личности са довољним фондом знања о прошлости, али и знања о начину истраживања прошлости и развијеним способностима да манипулишу стеченим знањима и да их примењују у новим околностима, потребан је и ваљан и довољан рад ученика.

Методичка и педагошка литература у полазишту има недостатак, уџбеници су написани са претпоставком да ученици желе (хоће) да науче и да могу да науче историју у обиму и на начин како је у уџбеницима написана. То није доказано, а питање је и да ли може бити доказано. Ученик у једном разреду има и до 15 предмета, не може све

успешно да разуме и научи, нити је могуће да га сви предмети интересују, да жели да их научи, а сваки наставник појединачно понаша се као да други не постоје. Многи ученици „иду у школу“ да би добили диплому и део предмета уче зато што морају. Колико би стварно ученика желело да учи историју ако то није услов да заврше разред? Може да изгледа као „антиисторија“ и релативизација значаја историјских знања. Међутим, то је искуство 20 година рада у средњој школи и 24 године рада на факултету, нарочито у односу на начин како ученици/студенти бирају и уче изборне предмете.³

Методика наставе у себи садржи три компоненте: научну, теоријско – нормативну и практичну. *Методика је наука* која разним методама друштвених и педагошких истраживања проучава законитости, задатке, садржаје, методе и средства извођења успешне наставе историје у прошлости и садашњости и вреднује резултате наставе. Притом примењује разне технике прикупљања и обраде података из документације или од учесника наставног процеса, уопштава резултате експерименталних и теоријских истраживања низа педагошких и психолошких дисциплина, разуме се, све то примењено на наставу историје.

„Методика је *теорија* у односу на *праксу* предавања.“⁴ *Методика је теорија и норма* у оном случају кад формулише или преноси из других наука разна правила извођења успешне наставе. У том случају, она у форми дидактичких принципа, правила и дефиниција преноси позитивна искуства наставе и њеног изучавања у прошлости, објашњава како да се успешније реализују разни нормативни акти, у првом реду наставни програми. Условно би се овде могли уврстити и модели извођења часа или ваннаставног рада (објављена практична предавања, планови наставних јединица). Без обзира да ли је неко такав модел успешно реализовао или се ради само о размишљању како се може радити, за наставнике који се користе готовим моделима они су теоријска могућност. Има више фактора и услова који могу утицати да примена модела не буде успешна или да код истог наставника не буде на више часова једнако успешна.

Стражев пише да „Методика наставе историје за свој задатак поставља наоружавање наставника теоријом наставе, то јест познава-

3. Школске 2017–2018. од 12 студената завршне године на часу Методике, на питање колико би њих изабрало Методику као предмет, ако то не би било ничим условљено, потврдно је одговорило свега 4.

4. И. В. Гитис, *Методика основне наставе историје* (Београд, 1946), 6.

њем, законитости наставе и норми које из њих произлазе.“⁵ Настава је жив механизам, динамичан процес, у којем ангажовани субјекти морају све да ураде, ништа не иде по правилу, само од себе, више је околности да претпостављене „законитости наставе“ дају другачији исход, да ученици у истим околностима показују различит успех.

Методика не нуди збирку решења и модела који обећавају успех. Нема готових и ефикасних формула успешне наставе. „Методике која би стварала ствараоце нема.“⁶ Теорија и претходно искуство могу бити полазна основа и заштита од непотребних грешака, или узалудног откривања корисних ствари које је пракса већ показала, а методичка литература описала, али вреде само ако поједини наставник успе да их ефикасно примени. Теоријске поставке су претпостављена могућност, у бољем случају нечије позитивно искуство, али сваки час је резултат рада наставника и особеног скупа ученика у тренутним условима. Наставник у истом разреду, радећи на исти начин, неће увек постићи једнак успех код исте групе ученика, а да не говоримо о ученицима који постижу различит успех.

Методика је искуство и пракса, нагомилано педагошко искуство генерација или у појединачном случају искуство наставника. Без обзира колико који наставник зна историју, како познаје педагошке и психолошке дисциплине и влада теоријским поставкама методике наставе, рад са ученицима има много индивидуалног и креативног. Зависно од стечених знања, током времена и искуства (рутине), у великој мери личних способности и карактерних особина, сваки наставник изгради њему одговарајући метод рада. Неко је добар организатор, други је бољи предавач; једни су креатори – други шаблонски одрађују из године у годину на исти начин; добар део наставника прати литературу и ради на свом усавршавању, неки се труде да и сами истражују, али има и оних који не буду упамћени од ученика по знању и извођењу наставе. Будући да се настава изводи на нивоу наставника појединца, појединачни метод одражава непосредну праксу.

Подразумева се да се наставна пракса ослања на претходна искуства наставника и усвојена научна и теоријска знања, као и примењивање педагошких и службених норми, успешност праксе мери се

5. А. I. Stražev, *Metodika nastave istorije*, 2. izdanje (Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1968), 13.
6. Josip Marinković, *Prilozi metodici nastave filozofije* (Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1968), 10.

њиховом стваралачком применом. Осим тога, увек треба имати на уму утицај одељењског колектива на резултате наставе; наставник нема једнак успех код свих ученика, ни у свим одељењима. Наставник може да нуди исту количину и квалитет информација, да их једнако понуди, али ефекти наставе зависе од тога како ће их колективи и појединци прихватити и на њих одговорити.

Методика је и већина извођења наставе, али она не сме остати на том нивоу. Значајан део историјског образовања ученици стичу у ваннаставним активности и деловањем паралелних и ваншколских извора информација о историји.⁷ Методика треба да посвети пажњу и тим факторима историјског образовања ученика. Осим тога, наставу треба усавршавати и са тим циљем истраживати наставну теорију и праксу. Значи, методика мора да сједини теорију и праксу, њено истраживање и усавршавање.

Методика наставе историје развијала се од увођења историје као школског предмета (у српском и црногорском школству историја је присутна од времена увођења државних школа у првој половини XIX века), њен развој зависио је од развоја педагошких наука, историјске науке и друштвених односа одговарајућег периода. Сваки владајући режим у конкретној држави или времену креира наставу историје какву жели и тражи од методике наставе да теоријски подржи такву наставу. У мери у којој тежи да утиче на историјску науку, политика тежи да контролише и усмерава и наставу историје. Школство је државно питање, настава друштвених и хуманистичких наука такође.

На нивоу теорије, науке или праксе, методика се бави разним проблемима наставе историје:

- дефинисање циљева и задатака наставе историје према нивоу наставе - врсти школе;
- избор наставних садржаја (израда наставних програма по нивоима наставе, врсти школе и разредима);
- утврђивање и истраживање облика, принципа, метода и средстава извођења наставе, које има за циљ да оцени њену ефикасност и да је даље усавршава;

7. О паралелним историјама видети: Ђорђе Станковић, „Паралелне историје и историјска свест“, у: *Iskušenja jugoslovenske historiografije* (Београд: Рад, 1988), 70-82. О утицају масмедија и средстава информисања на наставу историје: Зоран Лакић, „Масмедији и настава историје“, у: *Историјска наука и настава историје у савременим условима* / ур. Миомир Дашић (Подгорица: Црногорска академија наука и уметности, 1994), 301-315; Здравко Делетић, „Ставови средњошколаца према наставним садржајима из историје јужнословенских народа.“ Исто, 317-334.

- испитивање ефеката наставе (усвојеност знања и њихови васпитни ефекти);
- испитивање улоге субјеката наставе – ученика и наставника и њихових односа у наставном процесу;
- бављење разним аспектима ваннаставног рада на историјским садржајима;
- праћење резултата историјске науке, других друштвено – хуманистичких, педагошко-психолошких наука које имају за циљ да трансформишу њихова достигнућа за потребе ефикасније наставе;
- израда и вредновање уџбеника и приручника за потребе наставе, као и наставних средстава;
- школовање и перманентно усавршавање кадрова;
- усавршавање метода и техника истраживања наставне праксе у најширем значењу тог појма;
- решавање методолошких и теоријских питања методике као научне дисциплине.

Методика као наука

Традиционална педагогија методикау наставе сматра посебном дидактиком, педагошком дисциплином „која се бави задацима и организацијом рада у оквиру појединих предмета“⁸ или „која проучава законитости одгоја и образовања путем једног наставног предмета, односно одгојно-образовног подручја“.⁹ У даљој конкретизацији предмета и улоге ове дисциплине истиче се значај наставног предмета („има онолико методика колико и наставних предмета“), нивоа образовања „има више методика једног наставног предмета који се јавља и на више ступњева школовања“, као и повезаности са другим наукама – „због тога је методика стваралачка синтеза педагошких и осталих спознаја релевантних у процесу одгоја и образовања“.¹⁰

8. *Pedagoški rečnik*, 1 / ur. R. Teodosić (Beograd, 1967), 560.

9. *Pedagoška enciklopedija*, 2 / ur. dr N. Potkonjak i dr P. Šimleša (Beograd, 1989), 36.

10. *Pedagoška enciklopedija*, 2, 36.

И међу теоретичарима наставе историје има мишљења да је методика наставе историје педагошка дисциплина, посебна дидактика, која има за задатак да решава комплекс питања везаних за наставу историје.¹¹ Има аутора који методику карактеришу као искуство у настави, вештину извођења наставе или педагошку теорију. „Методика историје предаје учитељу уопштено искуство школске праксе [...] Она помаже да се овлада вештином предавања [...]. Методика је историја у односу на праксу.“¹²

Јосип Демарин сматра да је методика „посебна научна дисциплина у оквиру педагошке науке“, при чему методика наставе историје „има своје посебне проблеме [...] које научно истражује и објашњава како се општи дидактички принципи и методе примењују у обради историјског материјала.“¹³ По Демарину, „методика наставе историје не изучава само наставне методе и облике рада него и све проблеме који су у вези са обрадом историјског материјала. Према томе, предмет методике наставе историје треба да обухвата сва питања методике као науке.“¹⁴ Рекло би се да се аутор, ипак, определио за посебну науку, изведену методолошки и проблемски из педагошке и историјске. „Методика историјске наставе утврђује и своје сопствене принципе и законитости, ослањајући се притом на педагогију с њеном историјом, и то првенствено на дидактику, затим на општу, дејчу и педагошку психологију и на научно уопштено искуство најбољих наставника. Али посебну пажњу треба да обрати на историју као науку, тј. на историјске чињенице у њиховом развоју.“ (Исто).

Чини се да задња реченица из дефиниција може изазвати забуну, може се схватити и као проширивање делокруга методике на подручје којим се методике наставе не баве. Методика наставе бави се тиме како да се сазнања историјске науке у складу са педагошко-психолошким начелима делотворно примене у настави, али сама не изучава прошлост и самим тим не утврђује историјске чињенице. Међутим, методика се бави избором научно утврђених чињеница, њиховим васпитним значењем, начином укључивања у наставно

11. А. А. Вагин, *Методика обучени историји в школе* (Москва, 1972); Krešimir Bezić, „Metodika kao mogućnost i oblik sinteze teorijskog i praktičnog znanja“, u: *Teorija i praksa u osposobljavanju nastavnika* (Rijeka, 1976).
12. И. В. Гитис, *Методика...*, 6.
13. Јосип Демарин, *Методика наставе историје* : уџбеник за учитељске школе (Београд: Нолит, 1956), 3.
14. Ј. Демарин, н. д, 3.

градиво и интерпретацијом у наставном процесу и ваннаставном раду ученика на упознавању прошлости и тековина развика човечанства.

За Александра Ивановича Стражева методика наставе историје је теорија, уколико „за свој задатак поставља наоружавање наставника теоријом историје“, али и наука, јер „утврђује научне основе наставе историје“. Овде је нејасно на коју теорију историје аутор мисли. У методолошком погледу теорија историје је нешто друго; овде би се могло говорити о теоријским поставкама наставе историје, а не теорије (и филозофије) схватања – истраживања историје, теорији историјске науке. Такође је нејасно и на које научне основе аутор мисли. Исправно је схватити да су у питању дидактичко-сазнајне основе наставног рада, које утврђују педагошке и психолошке дисциплине, док научне основе историјских садржаја утврђује историјска наука. Одабрани садржаји морају се ослањати на достигнућа историје и других друштвено-хуманистичких наука, начин њихове употребе у настави на савремена учења педагогије и психологије.

Стражев прихвата двојак карактер методике наставе историје, која је саставни део педагошке науке, али и историјска дисциплина. „Методика наставе историје је педагошка наука уколико за свој главни задатак поставља образовање и васпитање омладине средствима наставе историје [...], уколико изучава законитости педагошког процеса.“ Међутим, иако се ослања на педагогију, Методика „своју главну садржину добива разматрањем саме историје као науке и као свог наставног предмета“, она „утврђује начине како ће се најбоље предавати историја, са те тачке гледишта методика наставе историје је историјска дисциплина и увијек мора бити на нивоу савременог стања историјске науке.“¹⁵ Аутор, ипак, даје предност педагошкој компоненти и каже да методика као друштвена наука има „право на развика у систему педагошке науке као самостална педагошка дисциплина, која има свој задатак, свој садржај и своје методе истраживања.“¹⁶

Други методичари сматрају да је методика наставе историје историјска дисциплина, јер основни садржај наставе, тиме и методике као науке о настави, чини обрада прошлости – педагошке дисципли-

15. Stražev, n. d, 15. Треба имати у виду да су приликом превођења могуће измене значења, све зависи како је преводилац разумео оригинал и како је формулисао свој исказ.

16. Stražev, n. d, 16

не средство су педагошке обраде историје и резултата историјске науке. „Методика наставе повијести и сама је повијесна дисциплина, која увијек мора бити на разини стања повијесне знаности. Она је заправо и сама знаност или, тачније методика наставе повијести је дио повијесне знаности“, сматра Хрвоје Матковић,¹⁷ који ће касније писати: „Методика наставе повијести је заправо интердисциплинарна знаност која се користи спознајама педагогије, психологије, социологије и других знаности, а у првом реду комуникологије“, а бави се „проучавањем правила и законитости поучавања ученика о прошлости људског друштва“.¹⁸

Има методичара који заступају став да је методика наставе историје засебна наука. Признајући повезаност и зависност методике наставе историје од низа педагошких и психолошких дисциплина, али и других друштвених наука, Златибор Поповић сматра да је то самостална наука. По његовој дефиницији, „методика наставе историје је наука о чињеницама, правилима и законима васпитања и образовања које се изводи помоћу наставе историје, као и помоћу слободних активности ученика у вези са историјом“.¹⁹ Аутор истиче да методика треба да се бави и ваннаставним третирањем историје у школи.

Овај аспект историјског образовања ученика наглашава Филип Потребница. Он истиче да методика наставе историје „проучава могућности успјешног поучавања повијести у свим увјетима, а не само у школи“. Ово је значајно нагласити, јер ученици масу информација о прошлости добијају из ваннаставних и ваншколских извора. За овог аутора, „методика није пука примјена било које знаности, него самостална, конкретна знаност која проучава један сегмент успјешног људског комуницирања с вриједним људским спознајама“.²⁰

Иво Рендић-Миочевић залаже се за методичку наставу историје као „синтетску знаност интердисциплинарног карактера“,²¹ повезану с другим, у првом реду историјском науком као супстратном, педаго-

17. Hrvoje Matković, „Komu pripada metodika nastave povijesti“, *Nastava istorije* 4 (1986): 143.

18. *Pedagoška enciklopedija*, 2... 45–6

19. Златибор Поповић, *Методика наставе историје* (Београд: Завод за издавање ученика СРС, 1971), 48.

20. Filip Potrebica, „Prilog raspravljanju o pripadnosti metodike nastave povijesti“, *Nastava istorije* 4 (1986): 145–146.

21. Ivo Rendić Miočević, *Didaktičke inovacije u nastavi povijesti* (Zagreb, 1989), 100.

шким и психолошким наукама, теоријом информација и комуникација.

Милутин Перовић, прихватајући ставове бугарског методичара Јордана Шопова, пише да је методика наставе историје „гранична и комплексна научна дисциплина“.²²

Из реченог се види да педагози методичку наставу историје сматрају доменом педагошке науке, да су ставови методичара наставе историје подељени, али да долази до изражаја сазнање о специфичности метода методике наставе историје и потреби да она израсте у самосталну научну дисциплину, чему не може бити сметња њена упућеност на педагошке, психолошке и друге друштвене или хуманистичке научне дисциплине.

Методика наставе и групе науке

Када се говори о положају методике наставе историје у систему наука у југословенским републикама, ваља приметити да она после Другог светског рата свој развој дугује више политици и идеологији, него супстратним наукама. Можда је у великом интересовању политичких фактора за наставу историје разлог да је методика у научном смислу остала недовршена и што је највише пажње посвећено методама и средствима остваривања васпитне компоненте наставе историје у духу пројекција владајуће идеологије. Како идеолози често нису знали ни педагогију ни историју (право на меродавно мишљење давао је положај –функција, а не знање), или им није одговарало оно што наука тражи, много чега се свело на теорију и фразе; настава историје била је у великој мери идеолошки усмерена (то се односи на све нивое школовања, али и на саму науку).²³ Истраживањима у настави историје није посвећена потребна пажња можда и зато што би се њима показала неодрживост управо онога чему је посвећивано

22. М. Перовић. *Методика...*, 12–13.

23. Пример како су педесетих година у Југославији историјској науци одређивани идеолошки задаци је књига: Miroslav Đorđević, *Savremeni problemi istorijske nauke* (Београд : Kultura, 1959).

највише пажње: идеологизације историје и њене наставе. Чини се да ни савремена методика није у бољем положају, променили су се на-
логодавци али настава историје и даље остварује циљеве политичких
субјеката који врше власт. Притом, антикомунизам и неонационали-
зам су идеологија, мондијализам и глобализација такође. Истини за-
вољу, мора се приметити да се у савременим условима у Србији и Цр-
ној Гори и не истражује настава историје и да се недовољно пишу ра-
дови о настави историје, у том домену проблема као да нема.

Методика наставе историје специфична је научна дисциплина, њомоћна историјска наука. Самостална је зато што има јасно одре-
ђен циљ – теоријско и практично решавање и истраживање проблема
наставе и ваннаставног рада из области историје. Наука је зато што
има дефинисан предмет истраживања и методе истраживања теори-
је и праксе наставе историје, које су прилагођене овој проблематици.
Чињеница да су истраживачке методе комбинација историограф-
ских, педагошких, психолошких, социолошких метода, у зависности
од проблематике, не умањује њихов значај. И педагогија користи
историјску методу као једну од основних, али се не одриче историје
школства – просвете.

Специфичност и комплексност методике наставе историје огледа
се у томе што она у себи сједињује теоријске поставке и примењује
методичке и методолошке поступке више друштвених и хумани-
стичких наука, све у функцији педагошке обраде историје и оствари-
вања задатака наставе историје. Истина, методика наставе историје
нема специјализоване институције којима би основни садржај рада
био истраживање теорије и праксе наставе историје. Такође, нема ни
кадрова који се систематски баве том проблематиком, радове из ме-
тодике повремено пишу ретки наставници универзитета, школски
надзорници (саветници) и неки аутори уџбеника (истина, има и оних
којима је уџбеник једино што су написали или рецензирали). Недо-
вољно, неорганизовано, несистематично.

Основни однос методике наставе историје је према историјској на-
уци. Методика треба да реши комплекс питања у вези са остварива-
њем друштвене и културне функције историјске науке, која се огледа
у преношењу сазнања о прошлости на становништво школског узра-
ста ради формирања историјске свести као погледа на свет и оства-
ривања васпитне улоге поука које прошлост нуди (добро да се угле-
дамо, лоше да не понављамо). „Историја надањује и васпитава на
светлим узорима и лошим примерима. Рационалном анализом

руши култове, митове, лажне идеологије, али их и успоставља; сведочи о томе да све дотрајава, да ништа није за вечита времена.²⁴ Историја је наука о трајању, али и наука о привремености и пролазности човека и његовог дела. Питање је шта од тога одабрати за наставу и како то ваљано осмислити.

Настава историје је нека врста надградње историографије, она је прагматична примена њених резултата у процесу историјског образовања и васпитања младих. Та функција остварује се средствима историјске науке, јер настава педагошки осмишљава историјске садржаје са њиховим образовно-васпитним могућностима и тумачи их средствима историјске науке. Педагогија и психологија нуде опште искуство и научно сазнање које је у вези са личношћу ученика и процесом наставе и учења (образовања), али оне немају могућности обраде прошлости ван логике и језика историје и историјске науке. Историју треба разумети, то се не чини шаблонима, јер они могу да служе само догми и дресирану. Стваралачка личност мора мислити, долазити до сазнања и формирати ставове критичком анализом историјских и научних чињеница на начин својствен историографији. Педагогија их томе не може научити, то може само настава историје изведена уз уважавање ставова педагошких и психолошких дисциплина, кориштењем историјских садржаја, резултата и метода историјске науке.

Пун успех у настави историје не може се постићи ако се историјски садржаји не обрађују у духу методологије историјске науке. Историјске појаве и процеси не могу се правилно објаснити ученицима без познавања историјских чињеница, али и елемената теорије и филозофије историје и уважавања логике историјске спознаје. Ту је нужно укључити хронологију и географију, јер су простор и време основне координате историјског дешавања, самим тим и објашњавања, али и социологију, некад књижевност и уметност. Очигледност у настави историје није могуће остварити без оријентације у времену и простору, то се може историјски ваљано приказати само уз поштовање временског (друштвеног) и просторног контекста дешавања, време и простор кроз историју били су значајно различити.

24. Бранко Петрановић, „Историографија о Југославији у наставном процесу : критичко промишљање историје, социјална прогностика или патриотска дидактика“, у: *Историјска наука и настава историје у савременим условима* / ур. Миомир Дашић (Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 1994), 112-113.

Процес вредновања постигнућа у настави историје не може се правилно извести без познавања историје и њене методологије. Педагогија нуди васпитна начела, док су садржаји вредновања и критеријуми ваљаности историјски. Настава историје има наглашено васпитни карактер; како то оценити? Може ли се сматрати да је ученик усвојио историјске поуке и поруке ако је „научио“ градиво и ако зна да репродукује садржаје? Ученик може успешно излагати текст учбеника или речи наставника, иако их не разуме, чак и када према њима има негативан став. Да ли је то васпитни учинак наставе историје?

Педагошким средствима се не може утврдити историчност, тачност или научна утемељеност учениковог одговора. Осим тога, на историјску свест ученика, уз рационални део заснован на резултатима науке и наставе историје, „упоредо снажно делују и представе створене без ослоњања на знање, изведене из ужих интереса, претежно или потпуно испуњене осећањима, подстакнуте и руковођене политичким мотивима.“²⁵ Нема педагошких средстава која могу решити овај проблем, то може методологија историјске науке путем познавања и критичког промишљања историје, и настава историје заснована на резултатима матичне – историјске науке.

„Методика наставе историје, базирајући се прије свега на резултатима психологије и педагогије, рјешава питања конкретне примјене основних поставки тих наука у настави историје.“²⁶ Није спорно да је битан предуслов остваривања задатака наставе примена сазнања педагошке науке (опште педагогије, дидактике, историје педагогије), од које методика наставе историје преузима сазнања о општим питањима образовног и васпитног рада (принципи, методе, облици рада, наставна средства). Тиме педагошка наука ништа не губи, напротив, показује своју ширину и прагматичну вредност.

Неке спознаје важне за успех наставе историје методика, као и сама педагогија – дидактика, преузима од других дисциплина које проучавају личност ученика и њене образовне могућности. Методи-

25. Andrej Mitrović, na skupu „Savremenost i istorijska svest“, *Марксистичка мисао* 2 (1985): 7. О утицајима на историјску свест ученика писали смо у више радова: „Утицај извора знања на ставове ученика према настави историје“, у: *Прилози методологији наставе историје* (Приштина: Народна и универзитетска библиотека, Студентски културни центар, Нови свет, 1997), 125–132; „Настава историје и средства информисања“. Исто, 145–159.

26. Stražev, n. d, 14.

ка наставе историје, као и методике других предмета, користи сазнања и истраживачке методе развојне, педагошке, опште и психологије личности.²⁷ То је неминовно, субјекти наставе су свесна бића: ученици и наставници; целокупни рад се одвија кроз њихову психолошку активност и узајамне комуникације. Зато се образовно-васпитни рад мора заснивати и на познавању психологије, али нико није методiku прогласио психолошком дисциплином.

Настава историје укључује социолошка и филозофска сазнања и ставове, другачије се не могу тумачити, разумети и вредновати појаве и процеси, друштвени покрети и идеје, активности истакнутих појединаца или друштвених група. Човек је друштвено биће, он има самосвест и сазнајну свест засновану на личном и колективном систему вредности. Тако формирана друштвена свест (човек као део друштва има свест о себи и друштву у прошлости и садашњости) има мотивациону функцију, утиче на понашање, али и вредновање, укључујући прошлост, садашњост и будућност као визију или жељу (намеру, потребу).

Услов за остваривање социјалне и педагошке функције историје и историјске науке јесте схватање историје, то подразумева сазнање, утврђивање смисла, вредновање и слично. Без познавања основа социологије, теорије и филозофије историје тешко је исправно невидљиву и непоновљиву прошлост објаснити као процес и осмислити историју.²⁸ У настави историје објашњава се развој друштва, понире се у његову суштину, вреднују се идеје и дела, тумаче се погледи на свет и формира нов поглед на прошлост, садашњост и будућност човечанства. Наставник и ученик у процесу наставе и ваннаставног

27. „Психологија помаже наставнику да схвати законитости и карактеристике психичког развојног ученика у различитим периодима узраста. Истовремено, психологија открива научне основе за наставника тако суштинских питања као што су развој мишљења и говора, памћења и маште ученика, јер без правилног одговора на ова питања не може постићи довољно ефикасне резултате.“ Stražev, n. d, 14. О психолошким основама наставе историје корисно је видети зборник радова: *Психологија учења историје* / А. З. Redko, редактор (Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1965).

28. Више о теорији и филозофији историје: Agnes Heler, *Taorija istorije* (Beograd: Rad, 1984); Robin Dž. Kilingvud, *Ideja istorije* (Sarajevo, Zagreb, 1986); Bogdan Šešić, *Filozofija istorije : smisao istorije* (Novi Sad: Matica srpska, 1986); Georg Vilhelm Fridrih Hegel, *Filozofija povijesti* (Zagreb: Naprijed, 1966); Predrag Vranicki, *Filozofija historije*, прва knjiga (Zagreb: Naprijed, 1988, касније су објављене друга и трећа књига); Георг Зимел, *Проблеми филозофије историје* (Нови Сад: ИК Зорана Стојановића, 1994); Михаило Марковић, *Филозофски основи науке* (Београд: Београдски издавачко графички завод, 1994).

рада формирају своје филозофске ставове (рационалне и ирационалне), који утичу на ток и резултате наставе историје. Значи, теорија и филозофија историје налазе се у основи наставе, као и саме науке историје.

Методика наставе историје има и елементе кибернетике. Образовно-васпитни рад је сложени управљани систем и процес у којем има много оригиналног и непредвиђеног, процес у којем управљани део система (ученик) може имати веће способности и интелектуалне потенцијале од управљачког дела (наставника). Без обзира на педагошке и кибернетичке аспекте наставе, управљање педагошком комуникацијом у настави историје мора се остваривати језиком и логиком историјске науке.

Имало би много разлога расправљати и о томе шта све социологија и психологија могу истраживати у вези са наставом историје и на које начине могу повећати њену ефикасност. Коначно, истраживања у настави историје морају се обављати комбинацијом метода педагошких и психолошких истраживања (у питању су образовно-васпитни и развојни резултати педагошког процеса) и метода историјске науке (образовно-васпитни ефекти остварују се на историјским садржајима, али се и успех цени у односу на њих). Значи, методика наставе историје мора на основу метода који се примењују у више наука, зависно од проблема који конкретно истражује, да формира специфичне истраживачке поступке и инструменте. Педагогија може рећи како да се састави тест, али његов садржај мора бити историјски и решења се морају мерити према захтевима историјске науке.

Настава историје специфична је и по томе што су у програмима заступљени садржаји из историје културе, уметности, књижевности, просвете, религије. Свака од ових области има нешто специфично, питање обраде ових садржаја методика мора да решава користећи се методама изучавања и наставе тих области.

На крају, специфичност методике наставе историје представља и њена политичка и идеолошка димензија. У сваком друштву настава историје је државно питање. Она остварује посебне националне и државотворне, интегративне циљеве, у тоталитарним друштвима и идеолошке. Избором историјских садржаја и начином њихове обраде у наставном процесу, владајућа идеологија утиче на формирање историјске свести ученика, као део тога и националног – државног идентитета. Историјска свест делује као вредносни суд и мотивациони фактор, значајна је за формирање и понашање човека као дру-

штвеног бића, зато је разумљиво да свако друштво посебну пажњу поклања настави историје и даје јој наглашено прагматичан карактер, а „свака пракса је везана за интересе и потребе одређене групе и њених одређених пројеката“.²⁹

Историјске свести се не можемо ослободити. „Свест о прошлости је допуна свести о систему и функционисању једног друштва [...] она је у функцији савремености и не може избећи дилему садашњости“.³⁰ Зато у настави историје многи педагошки и историјски научни разлози одступају пред политичким. Мало је предмета у којима ваншколски фактори толико утичу на наставу, као што је то случај са историјом (историјом се бави породица, црква, масовни медији, политичке странке).

Речено даје за право да закључимо да је *Методика наставе историје специфична наука, која, обједињујући сазнања и методе више друштвено-хуманистичких наука, омогућава остваривање образовно-васпитне функције историје и историјске науке*. Ради тога, методици припада важно место у систему помоћних историјских наука. За разлику од осталих помоћних наука, чијим се резултатима или методама историјска наука служи у истраживању, *методика историјској науци омогућава да реши питање употребе њених резултата у настави и ваннаставном раду ученика; она решава питање посредовања између историјске науке и најшире круге њених корисника*.

29. A. Heler. *Teorija istorije...* 165.

30. Branko Petranović, „Istorija i politička nauka“, u: *Istoriografija i revolucija* (Beograd: Prosveta, 1984), 38–39.